

დამიტრი შველიძე

არჩილ ჯორჯაძე ქართველი ერის წარმოშობის შესახებ

XX საუკუნის დასაწყისში, ქართულ პრესაში ერთ-ერთი ყველაზე აქტუალური პრობლემა ეროვნული საკითხი იყო. ნებისმიერი მეტ-ნაკლებად თვალსაჩინო პოლიტიკური თუ საზოგადო მოღვაწე, კულტურისა თუ მეცნიერების წარმომადგენელი თავს მოვალედ თვლიდა საკუთარი პოზიცია დაეფიქსირებინა ეროვნული უფლებების, ღირებულებების, თავისუფლების, ენის, ტერიტორიის თუ მეზობელ ერებთან ურთიერთობების შესახებ. ყალიბდებოდა ეროვნული საკითხისადმი სოციალ-დემოკრატიული (მენშევიკურ-ბოლშევიკური), სოციალისტ-ფედერალისტური, ესერული, ეროვნულ-დემოკრატიული თუ ანარქისტული პარტიების მიდგომები და ა. შ.

იმხანად რამდენიმე საინტერესო წიგნიც გამოქვეყნდა ეროვნულ თემატიკაზე: მიხაკო წერეთლის „ერი და კაცობრიობა“ (1910 წ.), ნოე ჟორდანიას „ქართველი ხალხი და ნაციონალიზმი“ (1908 წ.), აკაკი ჩხენკელის „კაცობრიობა თუ ერი?“ (1912), აგრეთვე, ს. ფირცხალავას, გრ. რობაქიძის, თ. ღლონტის, ივ. გომართელის, ვ. ჩერქეზიშვილის, ზ. ავალიშვილის, ირ. წერეთლის, ი. სტალინის, ვლ. დარჩიაშვილის, სპ. კედიას და სხვა მრავალთა სტატიები.

ქართველი ერის წარმოშობის დროის საკითხი არ ყოფილა აქტუალური XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ქართველი საზოგადოებისთვის. ილია ჭავჭავაძე, ნიკო ნიკოლაძე, გიორგი წერეთელი, სერგეი მესხი და მათი მიმდევრები ბევრს წერდნენ საჭირობოროტო ეროვნულ პრობლემებზე, მაგრამ ის, რომ ქართველი ერი ძველ საუკუნეთა ეპოქაში წარმოიქმნა, მათთვის ეჭვს არ იწვევდა. ილიას ტექსტებში, პუბლიცისტიკასა თუ მხატვრულ ნაწარმოებებში ყოველთვის საუბარი იყო ქართველი ერის თვითცნობიერების, ეროვნული თვითშეგნების აღდგენის საჭიროებაზე, როგორც ძველად არსებული რეალობის კვლავ აღორძინების აუცილებლობაზე და არა – არარსებულის შექმნაზე.

ქართველი ერის წარმოშობის დროისა და გარემოებების პრობლემა მას

შემდეგ გახდა აქტუალური, რაც მარქსისტებმა დაიწყეს ერების და, მათ შორის, ქართველი ერის კაპიტალიზმის ეპოქაში წარმოქმნა-ჩამოყალიბების მტკიცება. გერმანული და ევროპული სოციალ-დემოკრატიის ლიდერი კარლ კაუცკი წერდა: „კაპიტალს სჭირდება ფართო საშინაო ბაზარი და სრულიად დაუბრკოლებელი ურთიერთობები; ამასთან, მას ესაჭიროება გაცილებით თავისუფალი წვდომა მსოფლიო ბაზართან, რომელიც მისთვის უფრო უზრუნველყოფილი იქნება ძლიერი სახელმწიფოს პირობებში, რომელსაც ის მიეკუთვნება. ყველაზე ძლიერი სახელმწიფო ნაციონალური სახელმწიფოა, რომელშიც აღმოფხვრილია ნაციონალური მტრობა. ნაციონალურ სახელმწიფოში, ასევე, ნაკლები წინააღმდეგობანია საშინაო ურთიერთობებშიც. ენობრივი განსხვავება, არანაკლებად საბაჟო საზღვრებზე, ხელს უშლის ურთიერთობებს. აქედან გამომდინარე, ბურჟუაზიის ინტერესებშია, ერთის მხრივ, შეამჭიდროვოს ერთი ერის ყველა ნაწილები, ხოლო, მეორე მხრივ, თავს მოახვიოს სახელმწიფოში ყველა დანარჩენ ეროვნებებს საკუთარი ეროვნული ენა“.¹ აქედან გამომდინარე, ნაციები წარმოიქმნენ და ჩამოყალიბდნენ კაპიტალიზმის ეპოქაში და მათ ფუნდამენტურ კომპონენტებს ენასთან, კულტურასთან, საერთო წარსულთან და ა. შ. შეადგენდა ყველაზე მთავარი – ეკონომიკური ფაქტორი: ასეთი იყო მარქსიზმის ლოგიკა – კაუცკის ენით და ის საერთო მასაზრდოებელი წყარო გახლდათ როგორც ევროპული, ისე რუსეთისა და ქართველი სოციალ-დემოკრატიისათვის.

მარქსისტული ფორმულა არ გაიზიარეს ეროვნულმა ძალებმა და ინტელიგენციამ. მარქსისტულ კონცეფციას დაუპირისპირდა არჩილ ჯორჯაძე. ის ცდილობდა დაესაბუთებინა, რომ ერების წარმოშობა მოხდა არა ბურჟუაზიული სისტემის, არამედ საერთოდ – სახელმწიფოს წარმოქმნის ხანაში. ამავე დროს, ეროვნებათა წარმოშობა არ უკავშირდებოდა მხოლოდ ბურჟუაზიული რევოლუციების ხანას. ერების ჩასახვის პროცესი დაიწყო იმ შორეულ ეპოქაში, როცა პირველყოფილი თემების ადათებს თანდათან ცვლიდა სახელმწიფოებრივი სტრუქტურები და ისეთი კომპონენტი, როგორიცაა – კანონი. „ეროვნება ისახება და ჩნდება სწორედ იმ ხანაში, როდესაც საზოგადოება საგვარეულო წესს თავს აღწევს და როდესაც მყარდება და მკვიდრდება სახელმწიფო“, წერდა ჯორჯაძე 1907 წელს გამოქვეყნებულ, წერილების სერიაში.²

¹ К. Каутский. Кризис в Австрии. კრებ.: «Очередные проблемы Социализма». СПб. 1906, გვ. 286.

² ა. ჯორჯაძე. მასალები ეროვნების წარმოშობის ისტორიის შესასწავლად. სოციოლოგიური საუბარი. გაზ. „ისარი“. 1907. კრებ.: „სამშობლო და მამულიშვილობა“. თბ. 1990, გვ. 7.

ამ ზოგადი დასკვნის შემდეგ ა. ჯორჯაძე ისტორიული მაგალითებისა და წყაროების დამოწმების გზით ასაბუთებს, რომ შუა საუკუნეების ქართული ფეოდალური სამეფოს მიერ სხვადასხვა პერიოდში შემუშავებული კანონები თანდათანობით ცვლიდა შემორჩენილ გვაროვნულ ადათებს, ხან იმეორებდა მათ, ხან ცვლიდა და ავითარებდა. ამ თეზისის დამადასტურებელ ისტორიულ მაგალითად ჯორჯაძეს მოჰყავდა გიორგი ბრწყინვალის მიერ საქართველოს მთაში შემოღებული სამეფო კანონები, რომლებსაც იქაური ადათები უნდა შეეცვალა და ცენტრალური ხელისუფლებისათვის დაემორჩილებინა მხარე. ავტორს სათანადო ციტირებაც მოჰყავდა გიორგი V-ის „ძეგლის დადებიდან“: ჩვენ მეფეთა მეფე გიორგიმ, შვილმა დიდებულ მეფეთა მეფის დიმიტრისა, შევადგინეთ ეს კანონი მაშინ, როდესაც მთიულთა საზღვრებში შევედითო.

არჩილ ჯორჯაძის დასკვნა ასეთია: მეფეთა კანონების შემოღება-გავრცელების მიზანი იყო ძველი ადათების დარღვევა-გაუქმება და საერთო-სახელმწიფოებრივი ცენტრალიზებული ნორმების დამკვიდრება, ანუ როგორც წერს: „დარღვევა ადათისა, საგვარეულო წესისა, შეერთება თემებისა და ამასთან დამონება ერთის წოდებისა მეორისაგან და საბოლოოდ ყველა წოდების დამონება მეფის მიერ“. ამას მოჰყვება ჩვენთვის საინტერესო, ზემოთქმულიდან გამომდინარე დასკვნაც: „მართალია, ეს უკანასკნელი პროცესი არ დამთავრდა საქართველოს ძველ ისტორიაში, მეფეებმა საბოლოოდ ვერ სძლიეს ფეოდალთა ურჩობა. ამიტომ არც ტომთა შეერთება დამთავრდა, არც ჩამოყალიბებული ფორმები მიეცა ქართულ ეროვნებას“³.

ადათისა და კანონის ურთიერთობის განმარტების შემდეგ პუბლიცისტი განიხილავს გვარისა და სახელმწიფოს ურთიერთობას და მიიჩნევს, რომ სახელმწიფოს წარმოშობისთანავე ემზობა გვარი, ანუ „პირვანდელი კომუნიზმი“, ხოლო ამ მოვლენების განვითარებისთანავე „ქვეყნად იშვა ახალი მოვლენა – ეროვნება. სანამ გვარი ძალაში იყო, ერს ადვილი არ ჰქონდა. გაჩნდა სახელმწიფო, იბადება ერიც“. მოკლედ, სახელმწიფოს წარმოქმნა და ერის დაბადება ერთდროული მოვლენაა ჯორჯაძისთვის და არა მარტო მისთვის.

არჩილ ჯორჯაძე ეროვნული საკითხის ერთ-ერთი პირველი მკვლევარი და თეორეტიკოსი იყო ქართულ რეალობაში. მისი მსჯელობა გვარისა და პირველყოფილი საზოგადოების ევოლუციის შესახებ ემყარებოდა ცნობილი ამერიკელი ეთნოგრაფის ლუის მორგანის აღმოჩენებს და დასკვნებს. მორგანის ნააზრევნი გვარის ევოლუციის შესახებ მას აინტერესებდა, როგორც ერ-

³ ა. ჯორჯაძე. მასალები ეროვნების წარმოშობის ისტორიის შესასწავლად, გვ. 17.

ოვნებათა ჩასახვის ხანა. როგორც ცნობილია, მორგანმა შეისწავლა რა იროკეზების ტომის ევოლუციის კანონზომიერებები, მის მაგალითზე შესაძლებელი გახდა ბერძნული გვარის ევოლუციის ეტაპების დადგენა. ამ შემთხვევაში ქართველი სოციალისტ-ფედერალისტების ლიდერისთვის ის იყო საყურადღებო, რომ იროკეზებმა „შეაერთეს ერთ ენაზე მოსაუბრე ტომები განსაზღვრულ ფედერაციაში; ეს იყო ტომების კავშირი და ეს იყო აგრეთვე ეროვნების წარმოშობის დასაწყისი“⁴.

მიგვეთ, როგორც მაშინდელი ჟანდარმერიის ერთ საქმეში იყო მოხსენიებული არჩილ ჯორჯაძე – „ქართული ნაციონალიზმის იდეოლოგიის“ – მსჯელობის ხაზს: იროკეზების კავშირი ხუთი ტომისაგან შედგებოდა (სენეკა, კაიუგა, ონონდაგა, ონეიდა და მოგაუკ). კავშირის ხუთივე წევრი ტომი შინაურ საქმეებში სრულიად დამოუკიდებელნი იყვნენ. კავშირის სათავეში იდგა საბჭო, რომელიც გვარების ორმოცდაათი მამასახლისისაგან (ზახემისაგან) შედგებოდა, როგორც უმაღლესი ინსტანცია. გადაწყვეტილების მისაღებად ორმოცდაათივე წევრის თანხმობა იყო საჭირო.

ამის შემდეგ ქართველი პუბლიცისტი მორგანის მიერ ბერძნული გვარის ნიშან-თვისებათა გარჩევით ინტერესდება, რადგან იროკეზულ-ბერძნული გვარების ევოლუცია დაახლოებით ანალოგიური კანონზომიერებების საფუძველზე მიმდინარეობდა. ისე როგორც იროკეზებში, არც ბერძნულ გვარში არსებობდა კერძო საკუთრება. ჰომეროსის ეპოქაში ბერძნულმა გვარმა, უფრო სწორად, გვაროვნულმა თანასწორობამ რღვევა დაიწყო. ბუნებრივია, ამ შემთხვევაშიც ფედერალისტების პარტიის იდეოლოგს ეროვნების წარმოქმნის საკითხი აინტერესებდა. „ჩვენთვის აქ საინტერესოა საკითხის ამნაირად დაყენება, რადგან ამ გზით ეროვნების წარმოშობის პროცესს შესაფერი ნათელი ეფინება“.

გვარის რღვევას არაერთი მიზეზი ჰქონდა, მაგრამ უმთავრესი ის იყო, რომ ძლიერი გვარები სუსტებს იმორჩილებდნენ, იარაღის ძალით იპყრობდნენ და საზღვრებს იფართოვებდნენ. სოლონის რეფორმების პერიოდში სახლები და მიწა კერძო პირთა ხელში აღმოჩნდა, კერძო საკუთრება გაჩნდა, გვაროვნული თანასწორობა მდიდართა და ღარიბთა კლასების გაჩენით დამთავრდა. მქონებელთა კლასი ცდილობდა, უკვე კანონებით გაემაგრებინა თავისი უპირატესი მდგომარეობა და, აი, ქრისტეს დაბადებამდე 509 წელს, კლისთენემ აღმინისტრაციული და სხვა სახის რეფორმები განახორციელა, რისი საერთო შედეგიც ათენის სახელმწიფო-რესპუბლიკის, ანუ „დამთავრებული პოლიტი-

⁴ ა. ჯორჯაძე. მასალები ეროვნების წარმოშობის ისტორიის შესასწავლად, გვ. 23.

კური სხეულის“ წარმოქმნა იყო. მას უკვე გააჩნდა სახელმწიფოებრივი ძალაუფლების აღმსრულებელი სტრუქტურები: სენატი, ეკლეზია (საერო კრება), არეოპაგი (სამსჯავრო), არმია, ფლოტი თავისი სარდლებით და სხვ. „ერთი სიტყვით, ათინელებმა ააგეს თავისი საზოგადოებრივი წყობილება ტერიტორიასა და საკუთრებაზე, ნაცვლად პიროვნებაზე დამყარებული გვაროვნული წყობილებისა.“

მსგავსი პროცესები განვითარდა რომშიც. სახელმწიფომ ახალი ელემენტები შემოიტანა, რომლებმაც დაარღვიეს გვაროვნული თანასწორობა და მისი ადგილი კლასებმა დაიკავეს, ხოლო კლასების ურთიერთობა „ქონებრივ უთანასწორობაზე დამყარდა“. ისევე როგორც ათენის რესპუბლიკა კლისთენემ ტერიტორიულ ერთეულებად – დემებად, ანუ თემებად დაყო, რომლებმაც შემდგომში ათენის ათი ოლქი შეადგინეს, რომიც ოთხ ოლქად დაიყო. მათში მცხოვრებლები თავიანთი ქონებით იყვნენ მიწერილნი. სახელმწიფომ ახალი ელემენტები დაამკვიდრა ათენშიც და რომშიც – ესენი იყო ტერიტორიული დაყოფა და საკუთრება, რომელიც კანონებით იყო განმტკიცებული.

ზემოაღნიშნული მსჯელობიდან ჯორჯაძემ მთავარი დასკვნა გააკეთა: „კანონი შეიქმნა სოციალური უთანასწორობისა და პოლიტიკური დამონების მცველად, ხოლო ამასთან კანონი და მთელი სისტემა ნამძალაღევ დაწესებულებათა, გახდა მთავარ იარაღად ეროვნების წარმოშობისა და განვითარებისა და სწორედ ამ საგნის განხილვას უნდა შევუდგეთ ამჟამად“⁵.

ავტორი განსახილველ საგანზე მსჯელობის გაგრძელებას თითქოს ამავე წერილების სერიაში აპირებდა, მაგრამ ასე არ მოხდა. 1907 წელს, როცა ჯორჯაძის წერილები იბეჭდებოდა, რუსეთსა და საქართველოში პირველი დემოკრატიული რევოლუცია დამარცხდა და მიმდინარეობდა ე. წ. „რევოლუციის ლიკვიდაციის“ პროცესი. პატრიოტულ და რევოლუციურ გაზეთებს მეფის ხელისუფლება ზედიზედ ხურავდა. 1906 წელს შეწყდა სოციალისტ-ფედერალისტების ცენტრალური ორგანოს „ცნობის ფურცლის“ გამოცემა. მალე დაიხურა მის მაგიერ გამოშვებული გაზეთი „მეგობარი“. 1908 წლის დასაწყისში მისი ბედი გაიზიარა „გაზეთმა „ისარმაც“, რომელშიც ჩვენი ავტორის ზემოგანხილული წერილების სერია ქვეყნდებოდა. გაზეთი თბილისის გენერალ-გუბერნატორის განკარგულებით დახურეს. ამ თუ სხვა მიზეზის გამო არჩილ ჯორჯაძემ შეპირებული „ამ საგნის განხილვა“ მალე ვეღარ შეძლო და ეს მხოლოდ „ისრის“ ნაცვლად გამოსული ახალი გაზეთის „ამირანის“ ფურ-

⁵ ა. ჯორჯაძე. მასალები ეროვნების წარმოშობის ისტორიის შესასწავლად, გვ. 30.

ცლებზე მოახერხა. გაზეთი „ამირანი“, რომელიც, ისევე როგორც მისი წინამორბედი „ისარი“, ქართველი სოციალისტ-ფედერალისტების პარტიის ცენტრალური ორგანო გახლდათ, 1908 წლის მარტიდან გამოვიდა. „ამირანის“ ფურცლებზე გაზეთის ცხრა ნომერში დაიბეჭდა არჩილ ჯორჯაძის წერილების სერია „სამშობლო და მამულიშვილობა (ეროვნული პრობლემა საქართველოში)“⁶. ამ სერიაში ავტორის ხუთი ვრცელი წერილი გამოქვეყნდა, რომელნიც სხვადასხვა თემატიკას განეკუთვნებოდა. ჩვენთვის საინტერესოა სერიის პირველი წერილი, რომლის სახელწოდებაც თავად განგვიმარტავს მის შინაარსს: „ქართველი ეროვნების წარმოშობის და განვითარების ისტორიის მიმოხილვა“. თავდაპირველად ჩვენი ავტორი იმეორებს ადრე გამოთქმულ თეზისს, რომ სახელმწიფოს წარმოქმნას მჭიდრო კავშირი აქვს ეროვნების წარმოშობასთან. მას შემდეგ, რაც გვაროვნული თანასწორობა დაირღვა, სოციალურ ჯგუფთა შორის მიმდინარეობდა ბრძოლა – ერთმა ჯგუფმა (უმცირესობამ) ძალით დაიმორჩილა მეორე სოციალური ჯგუფი (უმრავლესობა) და თავისი ბატონობის შესანარჩუნებლად შექმნა „ძალდომიერობითი ორგანიზაცია“ – სახელმწიფო. ჯორჯაძეს მოჰყავს პოლონური წარმოშობის ცნობილი სოციოლოგის ლუდვიგ გუმპლოვიჩის მოსაზრება, რომლის მიხედვითაც, გაბატონებულ უმცირესობას უფრო ხშირად წარმოადგენდა გარედან მოსული სხვა „ეთნიური“ ჯგუფი. „ერთი ეთნიური ჯგუფი სხვა ეთნიკურ ჯგუფს იმონებდა“. გუმპლოვიჩის განმარტებით, სახელმწიფო წარმოსდგა არა მარტო სხვადასხვა სოციალურ ჯგუფთა შეტაკების წყალობით, არამედ სხვადასხვა ეთნიურ ჯგუფთა ბრძოლისაგანაც⁶.

თუმცა ჩვენი ავტორი არ იზიარებს გუმპლოვიჩის აღნიშნულ მოსაზრებას, რომ „ეთნიური ელემენტი“ ქმნიდა სახელმწიფოს სხვა ჯგუფზე გაბატონების შედეგად. ის ფიქრობს, რომ ორივე შემთხვევას ჰქონდა ადგილი სხვადასხვა დროს და სხვადასხვა გარემოებათა წყალობით. სახელმწიფო იქმნებოდა ერთ გვარში თუ ტომთა გაერთიანებაშიც და სხვა ეთნიკურ ჯგუფთა ურთიერთდაპირისპირების შემთხვევაშიც. „ამიტომ – წერს ჯორჯაძე – ჩვენ უფრო ვეკედლებით იმ მოსაზრებას, რომ სახელმწიფო ნაყოფია უმცირესობის მიერ უმრავლესობის დაპყრობისა, ხოლო ეგ უმცირესობა ყოველთვის არ განირჩეოდა ეთნიურად უმრავლესობისაგან“⁷. ამის შემდეგ არჩილ ჯორჯაძე უშუალოდ ქართულ სინამდვილეში, ისტორიულ წარსულში ეძებს თავისი თეზისის დასაბუთებას. ის ისტორიკოსი არაა და აღიარებს, რომ ეს საკითხი

⁶ ა. ჯორჯაძე. მასალები ეროვნების წარმოშობის ისტორიის შესასწავლად, გვ. 34.

⁷ ა. ჯორჯაძე. მასალები ეროვნების წარმოშობის ისტორიის შესასწავლად, გვ. 34.

ჯერჯერობით არაა შესწავლილი ქართულ ისტორიოგრაფიაში. „პროფესორი ჯავახიშვილი გვპირდება ერთ-ერთ თავის ნაწერში ამ საგანს – ქართული თვითშემეცნების ისტორიას შევიმუშავებ და გამოვცემო. მოვუცადოთ სპეციალისტის გამოკვლევას, რომელშიაც, იმედია, ბევრ მასალას ვიპოვნით იმ აზრის განმარტებისათვის, რომელსაც ჩვენ ამ წერილებში გაკვრით ვეხებით, სახელდობრ იმას, რომ ქართულ ეროვნების შემეცნება და ქართულ სახელმწიფოებრივობის შემეცნება არა მარტო ვიწროდ არიან დაკავშირებულნი ერთი მეორესთან, არამედ ერთიმეორესთან ფაქტიურად და ლოდიკურად შესისხლხორცებულნი არიან. ქართულმა სახელმწიფომ შეჰქმნა ქართული ეროვნება და ეროვნული შემეცნება. ეს შემეცნება ძლიერი იყო ქართულ სახელმწიფოს ძლიერების ხანაში, ხოლო სუსტი ამ სახელმწიფოს დასუსტების დროს. მეტსაც ვიტყვით, ჩვენი ეროვნული თვითშემეცნება **ძალადობით** იყო შექმნილი სწორედ ისე, როგორც ჩვენი სახელმწიფოებრივი ორგანიზაცია“.⁸ კი მაგრამ, რატომ არის დარწმუნებული ჩვენი ავტორი, რომ მის დასკვნებს ივანე ჯავახიშვილი დაეთანხმება? ან მის მოსაზრებებს ივანე ჯავახიშვილის შემდგომი გამოკვლევები დაადასტურებს? არჩილ ჯორჯაძე და ივანე ჯავახიშვილი პეტერბურგის უნივერსიტეტში დამეგობრდნენ, მიწერ-მოწერა ჰქონდათ ერთმანეთთან, ხშირად უზიარებდნენ და, ძირითადად, იზიარებდნენ კიდევ ერთმანეთის მოსაზრებებს. ჩვენ, რა თქმა უნდა, საქართველოს ისტორიას ვგულისხმობთ და არა პოლიტიკურ-იდეოლოგიურ საკითხებს. როდესაც ივანე ჯავახიშვილმა 1905 წელს გამოსცა თავისი ცნობილი ნაშრომი: „ძველი საქართველოს და ძველი სომხეთის სახელმწიფო წყობილება“, არჩილ ჯორჯაძე რეცენზიით გამოეხმაურა წიგნს და მაღალი შეფასება მისცა მას. ეს წიგნი ჯერ პეტერბურგში გამოიცა რუსულ ენაზე, ხოლო 1919 წელს ქართულად, თბილისში. თავად ივანე ჯავახიშვილი დიდად აფასებდა არჩილ ჯორჯაძის დაკვირვებებს საქართველოს ისტორიისა და ეროვნული პრობლემის შესწავლის სფეროში. იგი 1911 წელს არჩილ ჯორჯაძის თხზულებათა პირველი ტომის გამოცემის გამო წერდა კიდევ ავტორს: „დიდად მოხარული ვარ, რომ თქვენი თხზულებები ცალკე წიგნად გამოვიდა და იმედია, შემდეგშიც გამოვა. იმიტომ, რომ თქვენ ეხებით ისეთს საყურადღებო და საგულისხმო საკითხებს, რომლის გათვალისწინება და ცოდნა ყოველი ქართველისათვის არის საჭირო და სახელმძღვანელოდ ექნება თანამედროვე საზოგადოება“.⁹

⁸ ა. ჯორჯაძე. მასალები ეროვნების წარმოშობის ისტორიის შესასწავლად, გვ. 35.

⁹ ციტირებულია ლ. ნანიტაშვილის წიგნიდან: „საქართველოს რაინდი. არჩილ ჯორჯაძე“. თბ. 1990, გვ. 14.

ჩანს, რომ დიდი ქართველი ისტორიკოსი სრულიად იზიარებდა არჩილ ჯორჯაძის მოსაზრებებს ქართველი ერის წარმოშობის გარემოებების შესახებ. კვლავ დავუბრუნდეთ ჯორჯაძის წერილს, რომელშიც იგი ჯერ თავის მოსაზრებას გამოთქვამს და მერე გვპირდება, რომ ამ მოსაზრების დასასაბუთებლად მიმართავს ისტორიულ ფაქტებს. საქართველოს ისტორიის ძველი ხანის კვლევის პროცესში ავტორი ეყრდნობა და არაერთხელ იმოწმებს ივანე ჯავახიშვილის ნაშრომს: „საქართველოს მეფე და მისი უფლებრივი ისტორია“, რომელიც 1905 წელს გამოქვეყნდა თბილისში. მოკლედ გადმოვცემთ არჩილ ჯორჯაძის მიერ განვითარებულ მსჯელობას.

ძველ დროში ქართველები რამდენიმე ტომობრივ ჯგუფად იყვნენ დაყოფილნი. გარკვეულ პერიოდში ისინი ცალკეულ სამეფოებს წარმოადგენდნენ ან თვითმმართველ, ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელ ერთეულებს ქმნიდნენ. ავტორი გულისხმობს VIII-X საუკუნეებში არსებულ ქართულ სამეფო-სამთავროებს. ამ პერიოდში ცნობილია, რომ რომელიმე ძლიერი მეფე თავის სამფლობელოს შემოუერთებდა ხოლმე მის მიერ დამორჩილებულ-დაპყრობილ სამეფო-სამთავროს. პირველად ქართველთა და აფხაზთა სამეფოები შეერთდა და, შესაბამისად, ბაგრატ მეფე იწოდა „მეფეთ მეფედ აფხაზთა და ქართველთა“. ამის შემდეგ ბაგრატმა კახეთისა და ჰერეთის სამეფოები „რბევით“ და ბრძოლებით დაიპყრო და შემოუერთა თავის სახელმწიფოს. ახლა ის იწოდებოდა: „მეფეთა მეფედ აფხაზთა, ქართველთა, კახთა და რანთა“.

ავტორი ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ ქართველთა მეფე რბევით და დაპყრობით ქმნიდა თავის სახელმწიფოს და „მასთან ერთად ეროვნებას“. ჯორჯაძე იმოწმებს ივანე ჯავახიშვილს და მისი ნაშრომიდან მოჰყავს ეპიზოდი: ამ მიზნისათვის, ბაგრატ მეფე არც „ვერაგობას და სისასტიკეს“ ერიდებოდაო. მან თავისი მამიდაშვილების, კლარჯეთის მფლობელთა საბრძანებლის ხელში ჩაგდებისათვის მასპინძლობისა და სტუმართმოყვარების მოვალეობაც კი დაივიწყა, კლარჯი ხელმწიფეები სუშბატი და გურგენი დაატყვევა, ციხეში გამოკეტა, რაც მათი სიკვდილით დამთავრდა.

ეს ცნობილი ფაქტები არჩილ ჯორჯაძეს თავისი კონცეფციის დასასაბუთებლად სჭირდება – რომ სახელმწიფოს შექმნასთან ერთად და სხვადასხვა ქართველი „ტომების“, ჯგუფების გაერთიანებისთან პარალელურად იქმნებოდა „ქართული ეროვნება“. ამ მოვლენის ევოლუცია ჯორჯაძის დასაბუთებით ამგვარად გამოიყურებოდა: „დაპყრობის, დამორჩილების და გაერთიანების პროცესის დროს ადამიანთა ფსიხიკაში განსაზღვრული ცვლილება ხდება

ხოლმე. დაპყრობილი ხალხი ხანგრძლივი დამორჩილების გამო ან ივიწყებს ხოლმე თავის დამოუკიდებლობას და დამორჩილებას ნორმალურ მოვლენად სთვლის, ან კიდევ დამორჩილებას იწყნარებს იმიტომ, რომ ახალ პირობებში იგი უფრო უზრუნველყოფილია გარეშე მტრებისაგან და გაერთიანებული ცხოვრება მას უპირატესობას აძლევს. ხოლო გაერთიანების უპირატესობის შეგნება უფრო იმ ტომთა შორის ჩნდება და იზრდება, რომელნიც ეთნოგრაფიულ და სარწმუნოებრივ ერთგვარობას წარმოადგენენ. პირისპირ დაყენებული ერთ ენაზე მოსაუბრე და ერთ სალოცავის მლოცავი ერთნაირი ჯგუფები თანდათან ითვისებენ ნათესაობის შეგნებას. და ეს ნათესაობის შეგნება დასაწყისია ხოლმე ეროვნული თვითშეგნებისა“.¹⁰

„ქართული ნაციონალიზმის იდეოლოგია“ ეროვნული თვითშეგნების ევოლუციის სურათი არა მარტო წარმოადგინა, არამედ ისტორიული ფაქტებით დაადასტურა. ქართული სახელმწიფო თანდათან ამტკიცებდა საერთო-ქართულ თვითშეგნებას, ისევე როგორც განამტკიცებდა ძალმომრებით ინსტიტუტებს, მათ შორის ბატონყმობასაც, ბატონის წინაშე ყმის მორჩილებასაც, რომელიც თითქოს ღვთის ნება იყო. ამგვარ, სოციალური უთანასწორობის პარალელურად ვითარდებოდა ქართული მოდგმის ცალკეულ ჯგუფთა შორის ნათესაობის, ერთიანობის, ეროვნული თვითშეგნების გრძნობაც.

ძველ საქართველოში საერთო-ქართულმა თვითშეგნებამ მწვერვალს XII-XIII საუკუნეებში მიაღწია და ამ აზრის განსამტკიცებლად ჯორჯაძე კვლავ ივანე ჯავახიშვილის ავტორიტეტს იმოწმებს, ვრცელი ამონაწერიც მოჰყავს ისტორიკოსის ნაშრომიდან „კულტურის ისტორია საქართველოში“, რომელიც გაზეთ „ისარში“ გამოქვეყნდა.

ისტორიკოსი წერს და ჩვენც ვრცლად მოვიყვანოთ ამონარიდს ივანე ჯავახიშვილის ზემოაღნიშნული ნაშრომიდან: „ამ ხანაში საქართველოს ყველა კუთხის მკვიდრნი ისე მჭიდროდ იყვნენ შეკავშირებულნი, ისე იყვნენ გამსჭვალულნი საერთოდ საქართველოს გადიდების სურვილით, რომ ხსენება არც-კი იყო არავითარ იმერლობა-ამერლობისა და სხვა ამის მსგავს რისამე, რომელიც ჩვენდა სამარცხვინოდ დღესაც სავსებით არ გამქრალა... სინას მთაზე მოიპოვება ქართული ლოცვანი, სადაც სწერია შემდეგი კვერეჟი: „საქართველოს სამეფოს გაძლიერებისათვის, საზღვრების განმტკიცებისათვის, ერისთავთა დაწყნარებისათვის უფლისა მიმართ ვილოცოთ“... შემდეგ ივანე ჯავახიშვილი განაგრძობს: „ამ ხანაში ქართველების სამშობლოს სიყვარულმა

¹⁰ ა. ჯორჯაძე. მასალები ეროვნების წარმოშობის ისტორიის შესასწავლად, გვ. 37.

და პატრიოტობამ თითქმის წრეს გადააჭარბა; ...ამნაირად, უცხოელებთან შეტაკებამ ქართველების ეროვნული გრძნობა გამოაღვიძა, მჭიდროდ შეაერთა და თვით შემეცნება უმაღლეს წერტილამდე აიყვანაო“,¹¹ დასძენს ჩვენი ისტორიკოსიო, წერს არჩილ ჯორჯაძე. რა თქმა უნდა, ქართველი ეროვნების ჩამოყალიბება, სახელმწიფოს მხრიდან მხოლოდ ძალმომრეობის გზით არ მიმდინარეობდა. „ქართულ სამეფოს ეროვნების შექმნის პროცესში ხელს უწყობდა – ენა, მწერლობა, ეკლესია, ალებ-მიცემობა“ და სხვა ფაქტორებიც. ქართველი თეორეტიკოსის დასკვნითი აზრით, „ძალით და დაპყრობების გზით იქმნებოდა ქართული სახელმწიფო, ისევე როგორც სხვა სახელმწიფოები და, ამაყდროულად, ამავე სახელმწიფომ გააერთა განცალკევებულად მცხოვრები ქართველთა ტომნი. ქართული ეროვნება პირმშო შვილად ხდებოდა ქართულ სახელმწიფოებრივობისა“.¹²

არჩილ ჯორჯაძის წერილების სერიას და კონცეფციას ხმაურის გარეშე არ ჩაუვლია. მას გამოეხმაურა „ქართველი სოციალ-დემოკრატიის დაღაილამა“, როგორც ჯორჯაძე უწოდებდა ნოე ჟორდანიას. უკანასკნელი ამტკიცებდა, რომ ადრეულ ხანაში საქართველოში არც ალებ-მიცემობა იყო განვითარებული და არც ქალაქები არსებობდა. ამ მიზეზთა გამო, დასკვნიდა სოციალ-დემოკრატების ლიდერი, საქართველოში ვერ შემუშავდა ეროვნული შემეცნება და ვერც ის ნიადაგი შემუშავდა, რომელზედაც ნაციონალური მოძრაობა იწყებო. ჟორდანიას ეროვნულ თვითშეგნებას, ეროვნებას და ერს გულისხმობდა, რომლებსაც გასული საუკუნის დასაწყისში ერთნაირი აზრით ხმარობდნენ.

ჟორდანიას გამოხმაურებამ დასაბამი დაუდო ქართველი სოციალისტ-ფედერალისტებისა და სოციალ-დემოკრატების ლიდერთა რამდენიმე, წლიან პოლემიკას, რომელსაც სულგანაბული ადევნებდა ქართველი საზოგადოება თვალყურს. ბევრ სამართლიან დებულებასთან ერთად ჟორდანიასა და მის თანაპარტიელთა პოზიციას ახასიათებდა საკუთარი ქვეყნისა და ხალხის ისტორიის ობიექტური ხედვის უქონლობა და ხშირ შემთხვევაში მის მიმართ ნიჰილიზმამდე მისული დამოკიდებულება.

ეს იყო დრო, როდესაც კოსმოპოლიტიზმი ინტერნაციონალიზმის საშოთით იყო შემოსილი. ეს იყო ამავე დროს ეროვნული და არაეროვნული იდეოლოგიების ერთ-ერთი პირველი ყველაზე მძაფრი შეჯახება საქართველოში.

¹¹ ივანე ჯავახიშვილი. „კულტურის ისტორია საქართველოში“. გაზეთი „ისარი“. 1907. №139. ციტირებულია ა. ჯორჯაძის სტატიაში. მასალები ეროვნების წარმოშობის ისტორიის შესასწავლად, გვ. 45.

¹² ა. ჯორჯაძე. მასალები ეროვნების წარმოშობის ისტორიის შესასწავლად, გვ. 36.

ამ უცნაურმა მოვლენამ, რომელმაც საქართველოს მომავალ ცხოვრებაში არაერთხელ იჩინა თავი სხვადასხვა სახით – მენშევიზმის, ბოლშევიზმის, საბჭოთა ინტერნაციონალიზმის, ფსევდოლიბერალიზმისა თუ სხვა „იზმების“ სახით, დღემდე გრძელდება. ამიტომაცაა აქტუალური არჩილ ჯორჯაძის 1908 წელს დაწერილი ნიპილისტური „იზმების“ ზოგადი შეფასება, რომელიც ყველა დროისათვის არის მისასადაგებელი – 1900-იანი წლებიდან დღემდე, რის გამოც ამ შემთხვევაშიც ვრცელ ამონარიდს მოვიყვანთ: სოციალ-დემოკრატიზმისთვის, წერს ჯორჯაძე, „საქართველო ზულუ-ბუმშენთა ქვეყანას მიაგავს, სადაც ხალხი მოუხარშავ ხორცსა სჭამს და ტანზე საცმელს არ იკარებს. ამ ბედკრულ ველურებს მეთვრამეტე საუკუნეში დიდი ბედნიერება ეწვიათ, მოვიდა დიდებული განათლებული, კულტურით ძლიერი რუსეთი, მფარველობა გაუწია ველურებს. ჭამა-სმა ასწავლა, ტანისამოსსაც მიაჩვია, ფრაკ სერთუკებში გამოაწყო ბუმშენები; პირში სიგარა მისცა, თვალს ბინოკლი გაუკეთა, ხუჭუჭიან თმებზედაც მაღალი ცილინდრი ჩამოაცო. და აი, დადის დღეს ამ ტანისამოსში გამოწყობილი ზულუ-ქართველი ქუთაისის ბულვარზე და ტფილისის პროსპექტზე და სტკება გარეშე მტრებისაგან უზრუნველყოფილ მაძღარ სიცოცხლით!“¹³. მაგრამ ეს სხვა თემაა. შევაჯამოთ:

არჩილ ჯორჯაძე, ალბათ, პირველთაგანი მოღვაწე იყო, რომელმაც ქართველი ერის წარმოშობის ევოლუცია კონცეპტუალურად დაასაბუთა. მისი დასკვნით, საქართველოში სახელმწიფოს შექმნასთან ერთად, მის პარალელურად და მისგანვე გამომდინარე, დაიწყო ქართველი ერის ჩასახვის პროცესი. ერის ფორმირება ძლიერ იმპულსს იძენდა მაშინ, როდესაც ქართული სახელმწიფო ძლიერდებოდა და ეროვნული შემეცნება, ის, რასაც დღეს ეროვნულ იდენტობას უწოდებენ, სუსტდებოდა, როცა სუსტდებოდა სახელმწიფო. ძველ ხანაში ქართულმა ეროვნულმა თვითშეგნებამ, ერთიანობისა და ურთიერთსოლიდარობის გრძნობამ უმაღლეს მწვერვალს მიაღწია X-დან XII-XIII საუკუნეებში, ბაგრატ მესამედან დავითისა და თამარის ეპოქაში. ჩამოყალიბდა ქართველი ეროვნება, ანუ ერი, როგორც ქართული სახელმწიფოს ძლიერების „პირმშო“ და შედეგი. ასეთი იყო „ქართული ნაციონალიზმის იდეოლოგიის“ და გამოჩენილი მოაზროვნის არჩილ ჯორჯაძის დასკვნა.

¹³ ა. ჯორჯაძე. შესაფერი ნიადაგი ეროვნული მოძრაობისათვის. კრებ.: „სამშობლო და მამულიშვილობა“. გვ. 78.

Dimitri Shvelidze

**ARCHIL JORJADZE ABOUT THE ORIGIN OF
GEORGIAN NATION**

Summary

At the beginning of the 20th century debates were underway in Georgia about the origin of Georgian nation. Social-democrats claimed that Georgian nation was formed during the establishment of capitalism in Georgia, in the second half of the 19th century. The famous politician Archil Jorjadze substantiated that the formation of Georgian nation began in the ancient times, while creation of statehood in Georgia. Formation of nation took place in the period of unification of Georgia, in the 12th-13th centuries.